

Renata Bizior¹

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Częstochowie

Aksjologiczne wymiary nędzy w *Dzienniczku* Faustyny Kowalskiej – perspektywa językoznawcza

Przedmiotem niniejszego opracowania jest pojęcie nędzy i jego swoiste nacechowanie aksjologiczne w *Dzienniczku* Faustyny Kowalskiej pisanym w latach 1934–1938 w czasie pobytu w Zgromadzeniu Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. *Dzienniczek* jest tekstem religijnym funkcjonującym w religijnej sferze komunikacyjnej, w której przenikają się dwie perspektywy: świecka i sakralna². Jest też tekstem mistycznym, opisującym doświadczenia mistyczne, które ze swej natury są przeżyciem jednostkowym. W ujęciu teologicznym tekst mistyczny jest takim rodzajem przekazu,

---

¹ Renata Bizior – adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym w Częstochowie, językoznawca, zajmuje się badaniami z zakresu historii języka polskiego. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Komisji Językoznawstwa PAN Oddział Katowice, Koła Współpracowników Zespołu Języka Religijnego Rady Języka Polskiego. Autorka i współredaktorka monografii z zakresu językoznawstwa, autorka kilkudziesięciu artykułów naukowych. E-mail: renata.bizior@ajd.czyst.pl.

² M. Wojtak, *Styl religijny w perspektywie genologicznej*, w: *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2004, s. 104.

który opisuje doświadczenia mistyczne uznane za autentyczne i zgodne w zapisie z nauką Kościoła i przekazem biblijnym³.

Lektura *Dzienniczka* zwraca uwagę na szereg specyficznych użyć słowa *nędza* i formy pokrewnej językowo – *nędzny*. Ciekawe wydaje się towarzyszące wymienionym jednostkom językowym swoiste wartościowanie, ujawniające się w różnych kontekstach wyrazowych. Siostra Faustyna, pisząc o sobie i stanach swej duszy, często używa słów, które należą w języku do kręgu słownictwa wartościującego (m.in. *cierpienie*, *męka*, *ciemność*, *smutek*) o silnych zwyczajowo konotacjach negatywnych. W tym kręgu mieści się również słowo *nędza*, które zgodnie z ogólnie przyjętym systemem aksjologicznym jest znakiem wartości negatywnej⁴. W omawianym tekście wykorzystywane są różne znaczenia słowa *nędza*, a wiążące się z tymi znaczeniami wartościowanie jest zależne w dużej mierze od kontekstów pozajęzykowych, w których powstawał tekst *Dzienniczka*. Celem pracy jest rozpoznanie aksjologicznych wymiarów pojęcia *nędza*, które zostały utrwalone w omawianym tekście.

Omawiając jeden z aspektów *Dzienniczka*, jakim jest wartościowanie zawarte w języku, nie można pominąć monografii Izabeli Rutkowskiej⁵ *Niepojęty świat duszy. Język doświadczeń mistycznych św. Faustyny Kowalskiej*, która zawiera omówienie języka doświadczeń mistycznych siostry Faustyny. Autorka uwzględnia w niej kognitywną perspektywę widzenia języka oraz teorię językowego obrazu świata, która umożliwia „wielowarstwowy (holistyczny) opis danej wypowiedzi zmierzający także do odkrycia pozajęzykowych motywacji językowego kształtu tej wypowiedzi”⁶. Jednak w swoich rozważaniach leksykalno-semantycznych Rutkowska nie zwraca szczególnej uwagi na pojęcie *nędzy*, co wynika z przyjętych przez nią założeń badawczych. Niemniej uwzględnia niektóre użycia wyrażeń językowych zawierających słowo *nędza*⁷.

---

³ I. Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy. Język doświadczeń mistycznych św. Faustyny Kowalskiej*, Tarnów 2017, s. 88.

⁴ Na temat pojęcia wartości negatywnej piszę w dalszej części opracowania.

⁵ I. Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt.

⁶ I. Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt., s. 73–79.

⁷ I. Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt., s. 302, 323, 377, 394.

1. Założenia badawcze

W pracy omawiam semantykę wyrazu *nędza* w tekście *Dzienniczka*, która jest podstawą do określenia aksjologicznego nacechowania tego słowa i związanego z nim pojęcia. Prezentowana praca ma charakter filologiczny, ściślej językoznawczy i wykorzystuje językoznawczą perspektywę oglądu tekstu. Niemniej uwzględnia specyficzny kontekst komunikacji, który jest właściwy przeżyciom mistycznym i ma wpływ na język ich zapisów⁸. Mimo tego ograniczenia wnioski wypływające z opracowania mogą być przydatne wszystkim, którzy uważają język za istotny środek służący przekazywaniu objawienia i łaski.

W związku z używaniem w pracy terminów *wartość*, a także *wartość negatywna*, doprecyzowania wymaga sposób ich rozumienia. Wartość może być pojmowana wąsko jako „to, co ludzie przyjmują za cenne”⁹ lub szeroko. W pracy przyjmuję, za Jadwigą Puzyniną¹⁰, szerokie rozumienie wartości jako „tego, co jest dobre” lub „tego, co dobre lub co złe”, które umożliwia wyróżnienie wartości pozytywnej i negatywnej. W tym ujęciu o *wartości pozytywnej* mówi się wówczas, gdy jakiś podmiot wartościujący X uważa, że *a* (przedmiot wartościowania) jest dobre i/lub uważa, że to dobrze, że *a* jest (=istnieje), natomiast o *wartości negatywnej*, gdy X uważa, że *a* jest złe i/lub uważa, że to źle, że *a* jest¹¹.

Ustalenie zakresu znaczenia słowa *nędza* w tekście *Dzienniczka* oraz związanego z nim wartościowania wymaga uwzględnienia właściwości innych elementów konstrukcyjnych tekstu oraz jego kontekstu. Szereg czynników, które determinują charakter omawianego tekstu: sytuacja komunikacyjna (w szczególności wewnątrztekstowa), w której dochodzi do przenikania się sfery *sacrum* z ludzkim światem mistyczki, gatunkowa

⁸ Na te zależności zwraca uwagę A. Sakaguchi, *Język – mistyka – prorocтво. Od doświadczenia do wysłowienia*, Poznań 2011; A. Sakaguchi, *Poznanie poza językiem. Przypadek religijnego doświadczenia mistycznego a jego wysłowienie*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 20 (2013), z. 1, s. 55–74.

⁹ J. Bartmiński, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, w: *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 62.

¹⁰ J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 69.

¹¹ J. Puzynina, *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2013, s. 129.

specyfika tekstu, chrześcijański kontekst aksjologiczny powodują, że występujące w tekstach słowo *nędza* nie zawsze jest zgodne ze swoim typowym znaczeniem leksykalnym. W związku z powyższym zakładam, że *nędza* jako pewien atrybut właściwy człowiekowi nie zawsze musi być interpretowana w jednoznacznie negatywny sposób, może łączyć odmienne znaki wartości: ujemny i dodatni. W pewnych kontekstach kulturowych może być uznawana za wartość pozytywną, która powstaje na skutek oddziaływania splotu różnorodnych czynników, odzwierciedlających określone założenia i wartości ideowo-kulturowe. Między innymi z tego rodzaju wartościowaniem mamy do czynienia w przekazie utrwalonym w *Dzienniczku*, który jako swego rodzaju dziennik intymny, autobiografia mistyczna czy też świadectwo¹² odzwierciedla, niejako z definicji, system wartości właściwy dla jego nadawcy.

2. Uwarunkowania semantyki i aksjologicznego nacechowania słownictwa

Sytuacja komunikacyjna tekstów mistycznych jest niezwykle złożona, i to z kilku powodów. Po pierwsze, tekst mistyczny osadzony jest w sytuacji, która obejmuje nadawcę i odbiorcę pochodzących z rzeczywistości transcendentnej i ziemskiej. Istotnym elementem sytuacji komunikacyjnej, jak pisze Rutkowska¹³, jest fakt powstania tekstu na wyraźne polecenie innych osób. Są to Chrystus oraz spowiednik, kierownik duchowy autorki – ks. Michał Sopoćko. W związku z tym pierwszorzędnym (nadrzędnym) nadawcą tekstu mistycznego jest Bóg, który doświadcza człowieka i posługuje się nim jako swego rodzaju narzędziem. Autorzy tekstów mistycznych są świadomi swojej roli, podobnie jak i św. Faustyna, która pisze: „Wtem ujrzałam Pana Jezusa [...] i powiedział mi: Powiedz spowiednikowi, że dzieło to Moim jest, a ciebie używam jako *nędznego*

---

¹² Zob. I. Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt., s. 96.

¹³ I. Rutkowska, *Sytuacja komunikacyjna w pismach mistyków (na podstawie prologu tych dzieł)*, w: *Język religijny dawniej i dziś*, dz. cyt., s. 39–41.

narzędzia” [Dz. 645, 347]¹⁴. Osobie spisującej tekst przypada rola drugorzędno nadawcy tekstu, który adresowany jest nie tylko do odbiorcy, jakim jest człowiek, ale i do Boga¹⁵, o czym świadczy szereg bezpośrednich zwrotów adresatywnych użytych w tekście o postaci „Boże, Jezu”, np.: „Mam spisać zetknięcia się duszy mojej z Tobą, o Boże, w chwilach szczególnych nawiedzeń Twoich” [Dz. 6, 38], „O Boże mój, rozumiem to dobrze, że żądasz ode mnie tego dziecięctwa duchowego, bo wciąż przez zastępców swoich żądasz tego ode mnie” [Dz. 56, 66]. Po drugie, równie istotna jest szczególna wewnątrztekstowa sytuacja komunikacyjna, rozgrywająca się w tekście podczas kontaktu Faustyny z Bogiem. Ta wyraźna komplikacja sytuacji komunikacyjnej i ról nadawczo-odbiorczych jest odzwierciedlona w różnych składnikach organizacji tekstu, w tym w warstwie językowej, semantyce i pragmatyce wyrażań językowych. Ma istotny wpływ na modyfikacje semantyczne i przekształcenia aksjologiczne, jakim podlegają wyrażenia językowe.

Badania nad aksjologicznym nacechowaniem określonych wyrazów (pojęć) dostarczają interesujących informacji o indywidualnych bądź społecznych sposobach wartościowania, ważnych z danego punktu widzenia w określonym czasie. Z tej przyczyny dla podejmowanej analizy ważne jest pojęcie *punktu widzenia* wyrosłe na gruncie lingwistyki kulturowej, które wskazuje na zależność kształtowania znaczeń leksykalnych i kontekstowych danego wyrażenia językowego od podmiotu mówiącego. Punkt widzenia, zazwyczaj ściśle skorelowany z gatunkiem wypowiedzi, jest ujmowany jako „czynnik podmiotowo-kulturowy decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie [...] o wyborze jego cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu. Przyjęty przez podmiot mówiący pewien punkt widzenia funkcjonuje więc jako zespół dyrektyw kształtujących treść i strukturę treści słów i całych wypowiedzi [...]”¹⁶.

¹⁴ Cytat pochodzący z *Dzienniczka* [dalej: Dz.] oznaczam, podając jako pierwszy numer wpisu w *Dzienniczku*, a jako drugi numer strony według wydania: F. Kowalska ZMBM, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mej*, Kraków 2001.

¹⁵ I. Rutkowska, *Sytuacja komunikacyjna...*, dz. cyt., s. 44.

¹⁶ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 110.

To właśnie punkt widzenia w znacznej mierze decyduje o postrzeganiu określonych obiektów (pojęć) i przypisywaniu im określonego nacechowania w konkretnych kontekstach. Kształtuje również perspektywę, w jakiej ukazywane jest dane pojęcie. Punkt widzenia jest utrwalony we właściwościach struktury semantycznej wyrazów, a jej analiza umożliwia jego odczytanie¹⁷.

Z uwagi na te uwarunkowania interpretacja pojęcia *nędza*, wynikająca z użycia leksemu *nędza*, jest w dużej mierze zależna od punktu widzenia właściwego dla mistyczki św. Faustyny. Był on kształtowany przez splot czynników: kontekst społeczny, doświadczenia społeczne i życiowe autorki, w tym sposób doświadczania siebie związany z niską pozycją społeczną, system aksjologiczny właściwy jej środowisku oraz osobiste postawy. W wypadku siostry Faustyny został on uformowany w dużej części pod wpływem trudnych, charakterystycznych dla początku XX wieku doświadczeń wynikających z ubóstwa i braku wykształcenia. Równie ważnym czynnikiem był chrześcijański model wartości przekazywany przez rodzinę i rozwijany w czasie uczestnictwa w życiu religijnym, a następnie w okresie zakonnej posługi¹⁸. Wpływ na sposób postrzegania rzeczywistości miały także przeżycia religijne, których doświadczyła w wieku siedmiu lat w kościele parafialnym w Świniach Warckich¹⁹. Z perspektywy czasu siostra Faustyna uznawała je za początek swojej drogi prowadzącej do mistycznego poznania Boga²⁰.

3. *Nędza* w słownikach teologicznych i językowych

Nędza jest wyrazem, który w tekstach religijnych jest wykorzystywany w całej swojej semantycznej złożoności. Jako jednostka leksykalna występuje w różnych miejscach Biblii, znaczna większość jej użycić – 32 razy jako wyraz samodzielny i 48 razy jako rdzeń wyrazów: *nędźny*, *nędzarz*

---

¹⁷ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa...*, dz. cyt., s. 112–113.

¹⁸ E. K. Czaczkowska, *Siostra Faustyna. Biografia świętej*, Kraków 2012, s. 23–25.

¹⁹ S. Urbański, *Życie mistyczne błogosławionej Faustyny Kowalskiej*, Warszawa 1997, s. 14.

²⁰ O tym doświadczeniu św. Faustyna pisze w *Dzienniczku* we wpisie 1404 [Dz. 1404, 618].

i nędznik – przypada na Stary Testament (m.in. Księga Hioba, Księga Psalmów, Księga Przypowieści), w Nowym występuje jedynie dwa razy samodzielnie i trzy razy jako rdzeń innego wyrazu (nędzny, nędzarcz)²¹. Pod względem semantycznym nędza jest bliska ubóstwu, które jest jednym z istotnych pojęć w Biblii, oznaczającym ubóstwo materialne i postawę duchowej pokory względem Boga i zarazem cnotę moralną²². Słowniki teologiczne, precyzując rozumienie nędzy, odnoszą ją do różnych wymiarów egzystencji człowieka. Wyodrębniają przy tym aspekt socjologiczny jako „trwały stan braku środków materialnych do zabezpieczenia podstawowych potrzeb życiowych (niekiedy utożsamiana z ubóstwem) lub kulturowych (ograniczone możliwości poznania prawdy, dobra i piękna)” oraz aspekt duchowy (religijny) rozumiany jako „brak współpracy z łaską Bożą (nędza religijna) powodujący negatywne następstwa w życiu jednostek, grup społecznych”²³. Nędza jest ujmowana także jako brak tego, co człowiek posiadał i co powinien posiadać, a utracił na skutek grzechu pierwotnego. W wymiarze rzeczywistym polega na utracie pierwotnego porządku i harmonii, a w nadprzyrodzonym na utracie łaski uświęcającej i związanych z nią uzdolnień nadprzyrodzonych²⁴.

Analizę aksjologicznych wymiarów nędzy w *Dzienniczku* siostry Faustyny warto zacząć od objaśnienia znaczenia leksykalnego słowa nędza. Słowniki języka polskiego notują typowe znaczenia wyrazu znane w danym czasie w języku, wskazują też na semantyczne zróżnicowanie leksemu nędza, na które składa się kilka znaczeń pojawiających się wraz z biegiem wieków. Współczesne słowniki odzwierciedlają znaczenia nędzy, które odnoszą się do obiektywnych, ekonomicznych aspektów ludzkiej egzystencji lub materialnej jakości przedmiotów. Elektroniczny *Wielki słownik języka polskiego* (2007–) podaje cztery znaczenia leksemu:

²¹ Dane podaję za tłumaczeniem Jakuba Wujka: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka SJ*, Kraków 1962.

²² Na ten temat pisze B. W. Matysiak, *Terminologia Starego Testamentu na oznaczenie pojęcia ubóstwa*, „*Studia Warmińskie*” 33 (1996), s. 45–49.

²³ J. Zabielska, *Nędza*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz i in., Lublin 2009, s. 978.

²⁴ *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Kraków–Lublin 2002, s. 573.

1. 'bieda, brak podstawowych środków do życia', 2. 'ludzie biedni', 3. 'coś lichego', 4. 'lichość; bezwartościowość wynikająca z ujemnych cech'. W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* (2003) odnotowano znaczenia: 1. 'brak podstawowych środków do życia; wielkie ubóstwo, bieda, niedostatek', 2. 'zbiorowo o biednych ludziach; nędzarze, biedota; rzadziej o bardzo biednym człowieku', 3. 'rzecz bardzo licha, marna, w złym guście, tandeta'. W *Słowniku języka polskiego* (1962) zakres znaczeniowy leksemu obejmuje: 1. 'biedę w stopniu najwyższym, brak podstawowych środków do życia; wielkie ubóstwo, niedostatek' i dwa podznaczenia: a) 'biedni ludzie, nędzarze, żebracy; rzadziej biedny człowiek, nędzarz' i b) 'rzecz bardzo licha, nędzna, w złym gatunku' oraz znaczenie rzadkie 2. 'niedolę, nieszczęście', które może mieć wymiar psychiczny – subiektywny. Semantyka leksemu *nędza* zróżnicowała się w XVI wieku, na co wskazuje *Słownik polszczyzny XVI wieku*, podający znaczenia: 1. 'niedola', 2. 'ubóstwo, bieda, niedostatek środków do życia', 3. 'niedoskonałość, słabość, ułomność'. 4. 'niegodziwość, zło', 5. o ludziach 'człowiek ubogi lub niskiego stanu; słaby fizycznie, wycieńczony', 'istota nic nie znacząca (o człowieku wobec Boga)'. Słowniki zawierające materiał z kolejnych wieków (XVII – początek XX) notują z reguły jedno znaczenie: 1. 'mizéria, bieda, ubóstwo w najwyższym stopniu'. Również *Słownik warszawski* (1904) wyróżnia jedynie znaczenie 'ubóstwo w najwyższym stopniu, bieda, niedola'. Analiza znaczeń w słownikach językowych pokazuje, że leksem *nędza* oznacza skrajne ubóstwo, słabość i nieszczęście związane z człowiekiem, jego zasobami materialnymi, stanem psychicznym i duchowym. Jest to dość trwałe, pierwotne, zarazem podstawowe znaczenie leksemu. Zdecydowanie rzadziej *nędza* określa całość egzystencji człowieka ujmowanej w relacji do Boga.

4. Semantyka *nędzy* w *Dzienniczku* siostry Faustyny

Wyraz *nędza* ma dość wysoką frekwencję w *Dzienniczku* (186 razy), co wskazuje na jego celowe użycie i szczególne znaczenie. Semantyka *nędzy* zależy w większości od uwarunkowań kontekstowych, w tym od kontekstów wyrazowych. Z uwagi na to, że analizowana jest semantyka

i łączące się z nią nacechowanie aksjologiczne, trzeba nadmienić, że rzeczywistym i ostatecznym nadawcą tekstu jest osoba doznająca swoistych, mistycznych stanów świadomości, nazywanych przez nią samą „wewnętrznym natchnieniem”, „natchnieniem Bożym” lub „natchnieniem”. Można zatem założyć, że zakres znaczeniowy używanych form językowych nie w pełni odpowiada typowym znaczeniom leksykalnym albo pozostaje niedoprecyzowany, niejako intuicyjny. O tego rodzaju zależności pisze Alicja Sakaguchi²⁵: „w kontekście mistycznym wiele potocznych słów i wyrażeń ze sfery ziemskiej ma inne, mistyczne znaczenie”, ich przeniesienie do sfery duchowo-transcendentnej prowadzi do powstania słów z innym niż typowe znaczenie leksykalne.

Dla sytuacji doświadczenia mistycznego właściwa jest bariera komunikacyjna spowodowana nieprzystawalnością ludzkiego języka do opisu rzeczywistości mistycznej oraz niewyraźnością doznań mistycznych w kategoriach werbalnych²⁶. Badacze języka używanego w mówieniu o Bogu i do Boga w czasie kontaktu mistycznego, zarówno homileci, jak i językoznawcy²⁷, podkreślają kodowe ograniczenia języka, które utrudniają przekaz treści. Wskazują też na niezdolność wyrażenia Niewyraźnego, która ma podłoże poznawcze oraz utrudniającą poznanie Boga konwencjonalność języka. Tego rodzaju świadomością nieprzekładalności stanów mistycznych na język wykazywała się św. Faustyna, pisząc: „Jezu, widzisz, jak mi trudno pisać, jak nie umiem tego jasno napisać, co w duszy przeżywam. O Boże, czyż może opisać pióro to, o czym nieraz słów nie ma?” [Dz. 6, 38].

W tekście przekazującym doświadczenia wychodzące poza granice komunikacji międzyludzkiej warto zwrócić uwagę na możliwość częstszego występowania znaczeń kontekstowych określonych wyrażeniami językowych, które są wtórne wobec ich znaczeń leksykalnych. Dla tego typu

²⁵ A. Sakaguchi, *Poznanie poza językiem...*, dz. cyt., s. 70.

²⁶ M. Kita, *Użytkownik języka wobec niewyraźnego, niewyrażanego i niewyrażonego*, „Stylstyka” XI (2002), s. 101; I. Rutkowska, *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt., s. 45.

²⁷ Na ten temat piszą: H. Sławiński, *O możliwości i konieczności mówienia o niewyraźnym*, „Studia Włocławskie” 19 (2017), s. 324–330; A. Sakaguchi, *Poznanie poza językiem...*, dz. cyt., s. 58–59; I. Rutkowska, „Umieram, bo nie umieram” – paradoks w wypowiedziach mistyków, w: *Język religijny dawniej i dziś II*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2005, s. 524.

tekstów znamienne są rozmaite modyfikacje semantyczne, owocujące semantycznymi przekształceniami²⁸. Z uwagi na to w pierwszej kolejności omawiam znaczenia leksykalne form wyrazowych, ustabilizowane w kodzie językowym i w takim zakresie wykorzystywane także przez siostrę Faustynę. Następnie przedstawiam znaczenia kontekstowe używane w *Dzienniczku*, powstałe w wyniku oddziaływania rozmaitych czynników. Interpretacja znaczeń nie jest prosta, ponieważ bliski kontekst wyrazowy słowa *nędza* nie zawsze pozwala na ich doprecyzowanie. Niekiedy znaczenia trzeba odtworzyć na podstawie analizy kontekstów wyrazowych, relacji semantycznych i typowych dla tekstu kolokacji. Analiza źródeł leksykograficznych i teologicznych wskazuje bowiem na wieloznaczność wyrazu *nędza* oraz na możliwość wystąpienia swoistych znaczeń aktualizowanych między innymi w tekstach religijnych.

Z uwagi na ramy artykułu ograniczam się do omówienia najważniejszych znaczeń, jakie są przyporządkowane użyciom omawianej formy językowej:

1. W *Dzienniczku* wyraz *nędza* oznacza sporadycznie 'brak środków służących do zapewnienia rozmaitych potrzeb; ubóstwo' i ma wówczas negatywne nacechowanie aksjologiczne. W węższym zakresie oznacza widoczne ubóstwo materialne i występuje we fragmencie: „zapytałam się ubogich dwojga dzieci, czy naprawdę nie mają co jeść w domu [...]. Zrozumiałam jak im trudno mówić o swej *nędzy*” [Dz. 1297, 570]. W szerszym wskazuje na niedobór obejmujący różne poziomy egzystencji i często służy autocharakterystyce mistyczki, m.in. we fragmencie: „Jezu, przecież Ty najlepiej wiesz, czym jestem – i zaczęłam niemoce swoje wylizywać przed Panem, i zasłaniałam się nimi, aby wymawianie moje uznał, że jestem niezdolna do spełnienia zamiarów Jego” [Dz. 435, 257]; „I rzekł mi: Czemu? Widzisz, jestem niezdrowa, nie mam wykształcenia, nie mam pieniędzy, jestem przepaścią *nędzy*, boję się obcować z ludźmi” [Dz. 881, 436]. Konotacje związane z tego rodzaju użyciami słowa *nędza* są zdecydowanie negatywne, ponieważ stają się w tekście znakiem wszelkiego rodzaju niedostatków, obiektywnie istniejących niedoskonałości,

---

²⁸ I. Rutkowska, *Niepojęty świat duszy...*, dz. cyt., s. 394.

które w przekonaniu Faustyny czynią ją niezdolną do podjęcia i wypełnienia zadania wyznaczonego przez Chrystusa.

2. W odniesieniu do siebie Faustyna często używa *nędzy* z innym znaczeniem – ‘nicość, niegodność, lichota, bezwartościowość, niedoskonałość wewnętrzna’. Omawiane słowo najczęściej jest używane w tym znaczeniu, co wskazuje na jego funkcjonalność. Służy określeniu braku jakichkolwiek wartościowych cech duchowych, jakie mogłaby dostrzec w sobie mistyczka, zwłaszcza w kontakcie z Bogiem. O ile można na *nędzę* materialną spojrzeć jako na stan obiektywny, to wykorzystywanie w tekście podanego tu znaczenia wskazuje na wysoki poziom subiektywności oceny swego stanu, poznawanego przez mistyczkę pod wpływem kontaktu z Bogiem. Użyć słowa *nędza*, mimo że mają deprecjonujący charakter, nie można oceniać jednoznacznie jako wartościujących negatywnie, trzeba je połączyć z kontekstem, o czym będzie jeszcze mowa. Na znaczenie ‘bycia niczym, nicości’ wskazują częściowo relacje semantyczne występujące w bliskim kontekście wyrazowym słowa *nędza* oraz istniejąca w tekście relacja ekwiwalencji – równoważności, w której pozostają leksemy: *nędza* i *nicość* występujące w podobnych kontekstach wyrazowych i tworzące podobne kolokacje. Ekwiwalencja oznacza, że słowa te wyrażają te same treści i są tożsame pod względem semantycznym. Świadectwem tej równoważności są związki wyrazowe, w których dochodzi do wzajemnej zastępowalności (substytucji) *nędzy* i *nicości*, np.: „otchłań nędzy (nicości)”, „jestem nędzą (nicością)”, „sama z siebie jestem nędzą (nicością)”, „jestem nędzą (nicością) samą”, „poznałam nędzę (nicość), jaką jestem sama z siebie”, „nędza (nicość) tonie w morzu miłosierdzia”. Zaznaczyć można, że występujący w tych samych wyrażeniach, jak i poza nimi, wyraz *nicość* nie ma tak silnego ujemnego nacechowania wartościującego jak ekwiwalentna wobec niego *nędza*. Być może dlatego *nicość* jako mało wyrazista jednostka języka jest rzadziej wyzyskiwana w *Dzienniczku*. Przykładem tożsamości znaczeniowej *nędzy* i *nicości* są m.in. fragmenty: „Miłosierny Jezu, proszę Cię gorąco, daj światło rozumowi mojemu, abym mogła lepiej poznać Ciebie, który jesteś bytem nieskończonym, i abym mogła lepiej poznać siebie, która jestem nicością samą” [Dz. 376, 231] i „Gdy przyjęłam Jezusa, rzuciłam się cała w Niego jako w przepaść niezgłębionego miłosierdzia, a im więcej

czułam, że jestem nędzą samą, tym więcej spotęgowała się ufność moja ku Niemu” [Dz. 1814, 781].

Z bliskiego sąsiedztwa wyrazowego słowa *nędza* wynika, że w *Dzienniczku* znaczenie kontekstowe ‘nicomość, bezwartościowość’ przybiera ono często, a fragmentem dobrze ilustrującym to znaczenie jest: „Zniżył się Pan do nędzy mojej, jako promień słońca do ziemi pustej i skalistej, a jednak pod wpływem Jego promieni, okryła się dusza moja zielenią, kwieciami i owocami i stała się ogrodem pięknym dla Jego odpocznienia” [Dz. 605, 330]. Omawiane znaczenie aktualizuje się zwłaszcza w konstrukcjach w rodzaju: „jestem sama z siebie nędzą (i grzechem)”, „ja jestem nędzą”, „jestem nędzą samą” oraz silnie hiperbolizujących²⁹, wzmacniających sugestywność przekazu połączeniach wyrazowych: „przepaść nędzy, jaką jestem”, „jestem przepaścią nędzy”, „otchłań nędzy”, „największa nędza”, „wielka nędza”. Wypowiedzi mistyczki zawierające te konstrukcje są wyrazem świadomości własnej niedoskonałości, marności, która zyskuje ów refleksyjny wymiar w kontakcie z wielkością i świętością Boga. Sformułowania wykorzystujące słowo *nędza* z tym znaczeniem kształtują wyraźny kontrast między Bogiem a Faustyną, przyjmującą wobec Niego duchową postawę głębokiej pokory. Z nicością Faustyny silnie kontrastuje niezmierna, niepojęta wielkość i świętość Boga („wielkość Boga”, „wielkość Jego majestatu”, „świętość Boga”, „wielkość i piękność”) oraz Jego niepoznawalność i majestat, najpierw przerażające i przytłaczające, a następnie uszczęśliwiające mistyczkę. Aby zaznaczyć skrajny kontrast: najwyższą wartość Boga i swoją marność, mistyczka wykorzystuje silne negatywne nacechowanie aksjologiczne słów *nędza* i *nędzna*.

Omawiane znaczenie pojawia się także w przytaczanych przez św. Faustynę słowach Jezusa: „I powiedział mi Pan: Córko moja, coś powiedziała, prawdą jest. Jesteś bardzo nędzną i spodobało Mi się przeprowadzić dzieło miłosierdzia właśnie przez ciebie, która jesteś nędzą samą”

---

²⁹ A. Sakaguchi, *Poznanie poza językiem...*, dz. cyt., s. 61, podaje, że hiperbola należy do repertuaru środków retorycznych, którymi posługują się autorzy mistyczni, by zwrócić uwagę na wewnętrzną kondycję.

[Dz. 881, 436]. W analizowanym znaczeniu nędzę uznać można za całkowitą zależność człowieka od Boga w istnieniu i działaniu³⁰.

3. Część form wyrazowych ma jeszcze inne znaczenie, które ma związek z dwoma poprzednimi. W tym przypadku *nędza* oznacza ‘osobę ubogą lub niskiego stanu, słabą fizycznie, nic nieznaczącą wobec innych’ oraz ‘osobę nic nieznaczącą wobec Boga z powodu wewnętrznej nicości, niedoskonałości’. Słowo *nędza* jest w tym przypadku nazwą atrybutywną i oznacza osobę – nosiciela pewnej cechy. Podane sposoby rozumienia *nędzy* pojawiają się w *Dzienniczku* w miarę często, zarówno w słowach św. Faustyny, jak i Jezusa, które odnoszą się do niej. Wyróżnione podznaczenia można ustalić na podstawie analizy kontekstu wyrazowego, charakteryzuje je odczuwalne nacechowanie ujemne.

Rozumienie *nędzy* jako osoby nic nieznaczącej wobec innych jest implikowane przez ubóstwo siostry Faustyny, brak wykształcenia, niedomagania fizyczne, przynależność do najniższej grupy hierarchicznej w zgromadzeniu zakonnym. Występuje w tych miejscach tekstu, w których Faustyna sytuuje się w relacji do innych, a jej *nędza* jest widoczna. Podany przykład ilustruje to znaczenie kontekstowe: „Jezu [...]. Mów przez usta moje, kiedy będę z możnymi i uczonymi, ja *nędza* największa, aby poznali, iż sprawa ta Twoja jest i od Ciebie pochodzi” [Dz. 76, 79]. Wydaje się, że to znaczenie można też odczytać we fragmencie: „Kiedy spotkałam się z Panem, upokarzałam się i mówiłam: Jezu, Ty z takimi *nędznymi* podobno nie obcujesz. Bądź spokojna córko Moja, właśnie przez taką *nędzę* chcę okazać moc miłosierdzia swego” [Dz. 133, 117]. Wystąpienie drugiego z podznaczeń, wskazującego na wagę duchowej doskonałości, ujawnia się m.in. we fragmencie: „Chcę z tych rekolekcji wyjść świętą [...] i ufam, że miłosierdzie Boże i z takiej *nędzy*, jaką jestem, może uczynić świętą i chcę postępować jak dusza święta” [Dz. 1333, 596].

4. Analiza semantyczna pozwala przypisać słowu *nędza* kolejne znaczenie – ‘grzech, stan grzechu’. Tego znaczenia nie podają słowniki językowe, wynika ono z kontekstu, z użycia słowa w tekście religijnym, w odpowiednim sąsiedztwie językowym. Warto zwrócić uwagę, że niektóre użycia słowa *nędza* mające to znaczenie uzyskały w tekście formę liczby mnogiej – *nędze*,

³⁰ *Leksykon duchowości katolickiej*, dz. cyt., s. 574.

np. w słowach Chrystusa: „Panie, lękam się, czy mi przebaczysz tak wielką liczbę grzechów, trwogą mnie napędza nędza moja. Jezus: Większe jest miłosierdzie Moje aniżeli nędze twoje i świata całego” [Dz. 1485, 645].

Aktualizacja znaczenia ‘grzech’ dokonuje się w kontekstach, w których mowa o błędach i duchowych upadkach Faustyny lub o nieprawościach innych osób. Semantyka grzechu ma zdecydowanie niższą frekwencję w *Dzienniczku* niż dwa znaczenia przedstawione powyżej. Jako przykład może posłużyć fragment, który wyraźnie uwypukla to znaczenie w słowach Chrystusa: „Aby zyskać ten cud [...] wystarczy przystąpić do stóp zastępcy Mojego z wiarą i powiedzieć mu nędzę swoją, a cud miłosierdzia Bożego okaże się w całej pełni. Choćby dusza była jak trup rozkładająca się i choćby po ludzku nie było już wskrzeszenia [...]” [Dz. 1448, 632]. Podobnie rzecz się ma w wypowiedziach apostołki Bożego miłosierdzia: „O godzinie czwartej [...] ujrzałam jedną z naszych wychowanek, która strasznie obrażała Boga grzechami nieczystymi w myślach. [...] Lęk przeszedł przez moją duszę i prosiłam Boga przez boleść Jezusa, aby raczył ją wyrwać z tej nędzy strasznej” [Dz. 349, 216]. Dla wszystkich użyczeń wyrazu ze znaczeniem ‘grzech’ znamienne jest silne stałe wartościowanie ze znakiem ujemnym.

5. Aksjologiczne wymiary nędzy w *Dzienniczku*

Analiza wybranych znaczeń używanych w *Dzienniczku* w sposób typowy dla polszczyzny ogólnej oraz niekonwencjonalny, lecz właściwy dla tekstu mistycznego wskazuje na niejednorodność semantyki słowa *nędza* i jego wieloznaczność, a także aksjologiczną ambiwalentność. Wartościowanie występujące w określonym tekście, jak wskazuje Jadwiga Puzynina³¹, ma złożony charakter, a jego odczytanie wymaga wejścia w całą sferę okazjonalności, w wiedzę o nadawcy, odbiorcy tekstu, miejscu, czasie, sytuacji. W wypadku tekstu mistycznego – *Dzienniczka* – składniki stanowiące jego pozajęzykowe otoczenie odgrywają bardziej znaczącą rolę w aksjologicznym nacechowaniu danego słowa niż w wypadku innego tekstu.

---

³¹ J. Puzynina, *Wartości i wartościowanie...*, dz. cyt., s. 54.

Jak wspomniałam, siostra Faustyna w czasie mistycznego kontaktu z Chrystusem dość często posługuje się słowami *nędza* i *nędzna*, które w istotny sposób kształtują relację między nią a Bogiem. Poza sytuacją dialogu z Jezusem *nędza* pojawia w *Dzienniczku* sporadycznie. W takim wypadku na ogół odnosi się do osób trzecich bądź ogółu ludzi. Czasami te określenia są wypowiedziane przez inne (np. siostry zakonne) i dotyczą Faustyny. *Nędza* pojawia się również w spisanych przez mistyczkę słowach Jezusa, np.: „Największa nędza nie powstrzymuje Mnie od połączenia się z duszą, ale gdzie pycha, tam mnie nie ma” [Dz. 1563, 682].

Analiza użycia słów *nędza* i *nędzny* oraz ich pragmatycznych funkcji w *Dzienniczku* wymuszają weryfikację założeń co do jednorodności punktu widzenia wpisanego w tekst. Ich zasadność komplikuje głównie specyfika tekstu religijnego i jego status gatunkowy. Analiza sytuacji komunikacyjnej dialogu Faustyny z Jezusem, w których występuje słownictwo z kręgu *nędza*, prowadzi do wniosku, że wtedy, kiedy kontakt emocjonalny i osobowy z Bogiem jest bardzo bliski, dochodzi do istotnego przewartościowania punktu widzenia mistyczki. Jest ono efektem zetknięcia się z Bogiem i nałożenia się na siebie dwóch punktów widzenia – Faustyny i Stwórcy. Punkt widzenia Boga jest projektowany przez nią zgodnie z jej myśleniem o Nim, a ponadto wyrażany w słowach Jezusa kierowanych do mistyczki. Przewartościowanie punktu widzenia, związane z wysokim stopniem asymetryczności relacji, jak i z hierarchicznością nadawców, niesie ze sobą określone konsekwencje. Należy do nich przyjęcie przez Faustynę punktu widzenia Stwórcy, a tym samym widzenie siebie w innej, nadrzędnej Bożej perspektywie. Ta okoliczność determinuje u Faustyny postrzeganie siebie jako stworzenia Bożego, niezwykle niedoskonałego, niegodnego i nędznego, które staje w takiej postaci przed obliczem swojego Stwórcy. Co istotne, uznanie własnej nicości służy stworzeniu odpowiedniej relacji osobowej pomiędzy Bogiem a Faustyną i jest przejawem postawy głębokiej pokory. Pokora jest cnotą widzenia siebie stale w perspektywie Boga, której zasadniczym elementem jest świadomość własnych granic i afirmacja nieskończoności Bożej³². Mówienie o sobie przy użyciu mającego wiele znaczeń słowa *nędza*, wyrażające pokorną

³² *Katolicyzm A-Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1982, s. 56.

postawę sługi, jest – jak pisze Henryk Sławiński³³ – przyjęciem pozycji stworzenia, „które mówi o swoim Stwórcy, sługi, który mówi o swoim Panu, i dziecka, które mówi o swoim Ojcu”. Obniżenie rangi nadawcy jest cechą tekstów mistycznych, które w przeważającej części wyrażają pełną afirmację Boga, gdyż służą zwiększeniu stopnia tej afirmacji.

Mistyczny wymiar sytuacji dialogu z Bogiem i wysoka asymetryczność relacji osobowej pozwalają uznać nędzę mistyczki za przejaw postawy pokory. Na tym tle użycia słów *nędza* i *nędzny* w znaczeniu drugim i trzecim mają pod względem aksjologicznym wartość dodatnią. Pojęcie nędzy jest wartością pozytywną w *Dzienniczku* również dlatego, że nie spełnia kryteriów wartości negatywnej. Nie można stwierdzić, że św. Faustyna uważa, że nędza jest zawsze zła, a o jej pozytywnym wartościowaniu, łączącym się z postawą pokory, pisze: „O, Jezu mój, nie ma nic lepszego dla duszy, jak upokorzenia: we wzgardzie jest tajemnica szczęścia. Kiedy dusza poznaje, że jest nicością i nędzą samą z siebie, a wszystko, co ma dobrego w sobie, jest tylko darem Bożym, kiedy dusza widzi w sobie wszystko darmo dane, a jej własnością jest tylko nędza, to ją utrzymuje w ustawicznym korzeniu się przed majestatem Bożym [Dz. 593, 323].

Z kolei z ambiwalentnym wartościowaniem nędzy, także w znaczeniu drugim i trzecim, mamy do czynienia w sytuacji, która wiąże się z procesem poznawczym, jaki przechodzi siostra Faustyna w czasie spotkań z Chrystusem. Odkrywa wówczas „dogłębną swoją nędzę, niegodność, niedoskonałość wewnętrzną”³⁴. Z teologicznego punktu widzenia poznanie nędzy wiążące się z cierpieniem duchowym pomaga jej w dostrzeżeniu własnej niewystarczalności w rozumieniu Boga, poznaniu przepaści, jaka istnieje między niedoskonałością człowieka a nieskończoną doskonałością Boga³⁵. Odczuwanie własnej duchowej nędzy ma wartość pozytywną, ponieważ jest środkiem do osiągnięcia innych wartości sakralnych³⁶. Nadmienić trzeba, że *nędza* używana w znaczeniu przedstawionym jako

³³ H. Sławiński, *O możliwości i konieczności...*, dz. cyt., s. 331.

³⁴ S. Urbański, *Życie mistyczne błogosławionej...*, dz. cyt., s. 75.

³⁵ S. Urbański, *Życie mistyczne błogosławionej...*, dz. cyt., s. 76–77.

³⁶ H. Sławiński, *Ambiwalentne postawy człowieka wobec cierpienia*, „Studia Włocławskie” 10 (2007), s. 218.

pierwsze jest zawsze wartościowana negatywnie, podobnie dzieje się ze znaczeniem czwartym, kontekstowym, oznaczającym grzech.

Zakończenie

Analiza tekstu *Dzienniczka* prowadzi do wniosku, że jednostki językowe *nędza* i *nędzny* mogą być rozpatrywane nie tylko jako zwyczajowo nacechowane negatywnie pod względem aksjologicznym, ale też jako ambiwalentne, a także wyrażające wartość pozytywną, która zyskuje taki charakter na tle systemu wartości właściwego dla chrześcijańskiej tradycji. Na podstawie analizy tekstu można mówić o społecznych, środowiskowych, również indywidualnych regułach nadawania wartości określonym obiektom lub pojęciom, które wyrastają na fundamencie chrześcijańskiej interpretacji wartości.

Pozytywny wymiar aksjologiczny nędzy, wyraźnie uświadamianej sobie przez siostrę Faustynę w kontakcie z Bogiem, można odczytywać w świetle Ewangelii, zwłaszcza myśli „błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie” (Mt 5, 3)³⁷, a więc w kontekście charakterystycznego dla chrześcijaństwa odwrócenia biegunów wartości, skutkującego przewartościowaniem stanów i cech ocenianych ujemnie³⁸ zgodnie z ogólnym modelem aksjologicznym. Z drugiej strony mistyczka była świadoma, że naturalne obniżanie rangi stworzenia przed obliczem swego Stwórcy i Pana jest oczekiwane przez samego Boga (Ps 103, 11). Słowa samego Jezusa wskazują na ogromną wartość przyjmowanej przez nią postawy pokory: „Nie w gmachach i wspaniałych urządzeniach, ale w sercu czystym i pokornym podobam sobie” [Dz. 532, 297], „Wiedz o tym, córko Moja, że jeżeli wolę swoją poddajesz pod wolę Moją, ściągasz na siebie wielkie upodobanie Moje; ta ofiara jest Mi miła i pełna słodkości, w niej sobie podobam, ona ma moc”. [Dz. 904, 444].

³⁷ T. Jelonek, *Problem ubóstwa w biblijnej koncepcji człowieka*, „Polonia Sacra” 20 (2016), s. 121.

³⁸ T. P. Krzeszowski, *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń 1999, s. 84, 89.

W świetle analiz należy stwierdzić, że w wypadku tekstu św. Faustyny mamy do czynienia z widocznymi przesunięciami aksjologicznymi, które uwarunkowane są mistycznymi doświadczeniami kontaktu z Bogiem oraz prawdziwie chrześcijańską tożsamością autorki *Dzienniczka*, ukształtowaną na podstawie chrześcijańskiego systemu wartości.

Summary

Aksjologiczne wymiary nędzy w *Dzienniczku* Faustyny Kowalskiej – perspektywa językoznawcza

Dzienniczek św. Faustyny Kowalskiej jest tekstem religijnym oraz tekstem mistycznym w sensie filologicznym i teologicznym. Ten rodzaj tekstu z uwagi na sytuację komunikacyjną oraz szerszy kontekst zewnętrzny może cechować się modyfikacjami w zakresie semantyki używanego słownictwa oraz towarzyszącego mu nacechowania aksjologicznego. W związku z tym w artykule zakłada się, że nacechowanie aksjologiczne określonego słowa i związanego z nim pojęcia zależy od szeregu uwarunkowań kontekstowych, które ukształtowały istotną kategorię tekstową, jaką jest punkt widzenia. Analiza semantyki występujących w tekście użyć słowa *nędza* wskazuje na jego różne znaczenia, odbiegające od typowych znaczeń leksykalnych podawanych przez słowniki. Celem pracy jest ustalenie aksjologicznych wymiarów pojęcia *nędza* oraz ich zależności od czynników pozajęzykowych, wśród których istotną rolę odgrywa chrześcijański system wartości.

Słowa kluczowe: tekst mistyczny, wartościowanie, św. Faustyna, nędza, pokora

Axiological Dimensions of Poverty in *Diary* of Faustina Kowalska – Linguistic Perspective

Diary of St. Faustyna Kowalska is both a religious and mystical text in its philological and theological meaning. This type of text, due to its communicative situation and a wider external context, may be characterized by the modifications in the scope of semantics of the vocabulary used and by the axiological value associated with it. Therefore, the article assumes that the conveyed axiological value of a particular word and the concept associated with it depends on a number of contextual conditions that have shaped the important text category, i.e., the point of view. The semantic analysis of the in-text uses of the word *poverty* indicates its various meanings, deviating from the typical lexical meanings given by dictionaries. The aim of the work is to determine the axiological dimensions of the concept of poverty and their dependence on non-linguistic factors, among which the Christian system of values plays an important role.

Keywords: mystical text, evaluation, St. Faustina, poverty, humility

Bibliografia

- Bartmiński J., *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, w: *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 109–127.
- Bartmiński J., *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, w: *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 59–85.
- Czaczkowska E. K., *Siostra Faustyna. Biografia świętej*, Kraków 2012.
- Jelonek T., *Problem ubóstwa w biblijnej koncepcji człowieka*, „*Polonia Sacra*” 20 (2016) nr 1, s. 111–124.
- Katolicyzm A – Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1982.
- Kita M., *Użytkownik języka wobec niewyraźnego, niewyrażanego i niewyrażonego*, „*Stylistyka*” XI (2002), s. 91–104.
- Krzyszowski T. P., *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń 1999.
- Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Kraków–Lublin 2002.
- Kowalska F., *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mej*, Kraków 2001.
- Matysiak B. W., *Terminologia Starego Testamentu na oznaczenie pojęcia ubóstwa*, „*Studia Warmińskie*” 33 (1996), s. 45–49.
- Puzynina J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Puzynina J., *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa*, Kraków 2013.
- Rutkowska I., *Sytuacja komunikacyjna w pismach mistyków (na podstawie prologu tych dzieł)*, w: *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2004, s. 38–45.
- Rutkowska I., *„Umieram, bo nie umieram” – paradoks w wypowiedziach mistyków*, w: *Język religijny dawniej i dziś II*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2005, s. 518–527.
- Rutkowska I., *Niepojęty świat duszy. Język doświadczeń mistycznych św. Faustyny Kowalskiej*, Tarnów 2017.
- Sakaguchi A., *Język – mistyka – prorocstwo. Od doświadczenia do wysłowienia*, Poznań 2011.
- Sakaguchi A., *Poznanie poza językiem. Przypadek religijnego doświadczenia mistycznego a jego wysłowienie*, „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*” 20 (2013) z. 1, s. 55–74.
- Sławiński H., *Ambiwalentne postawy człowieka wobec cierpienia*, „*Studia Włocławskie*” 10 (2007), s. 213–220.
- Sławiński H., *O możliwości i konieczności mówienia o niewyraźnym*, „*Studia Włocławskie*” 19 (2017), s. 319–332.
- Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 3, Warszawa 1904.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, S. Skorupka, t. 4, Warszawa 1962.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, t. 16, Wrocław 1985.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 2, Warszawa 2003.
- Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Żmigrodzki, Kraków 2007–, <http://www.wsjp.pl>.

Urbański S., *Życie mistyczne błogosławionej Faustyny Kowalskiej*, Warszawa 1997.

Wojtak M., *Styl religijny w perspektywie genealogicznej*, w: *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań 2004, s. 104–113.

Zabielska J., *Nędza*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz, Lublin 2009, kol. 978–980.